

Az inari számi asszociatív duálisának alkalmazása és értelmezése összehasonlítva a magyar asszociatív többessel

Az egyes és a többes szám mellett a legtöbb számi nyelvben a kettős szám (duális) is létezik, amelynek elterjedése azonban változó a különböző számi nyelvekben. Az inari számiban a személyes névmásokon és az igeragozáson kívül az ún. asszociatív duális szerkezetben is megtalálhatjuk a kettős számot.

Az asszociatív duális összehasonlítható a magyar asszociatív többessel (l. Brdar–Brdar-Szabó 2013, Brdar et al. 2016), amelyet a magyar terminológiában társas vagy heterogén többesnek is neveznek. Mint a magyar asszociatív többes szám, az inari számi asszociatív kettős szerkezet is egy főnévből és egy toldalékból áll. Az asszociatív kettős esetében ez az egység a főnévvel jelzett entitásra és egy hozzá tartozó entitásra utal, az asszociatív többes esetében viszont a fokális figurán keresztül elérhető referensek száma egynél több is lehet.

A kutatásomban az inari számi írott nyelvi korpuszában (SIKOR) előforduló asszociatív duális példáit elemzem. Az inari számi asszociatív kettős alkalmazását és értelmezését a Magyar Nemzeti Szövegtárban (MNSZ2) található magyar példákra és korábbi kutatásokra alapozva a magyar asszociatív többessel hasonlítom össze.

Kulcsszavak: asszociatív kettős, asszociatív többes, társas többes, duális, kettős szám, összehasonlító nyelvészet, inari számi, számi nyelvek

1. Bevezetés

A számi nyelvek¹ a magyarnak távoli rokonnyelvei: ugyanúgy, mint a magyar, az uráli nyelvcsalád finnugor csoportjába tartoznak. Bár korábban csak egy számi nyelvről és annak a nyelvjárásairól beszéltek, ezeket a nyelvváltozatokat ma már külön nyelveknek tartják. A legtöbb tanulmány a következő tíz számi nyelvet említi önálló nyelvként: déli számi, umei számi, pitei számi, lulei számi, északi számi, inari számi, kolta számi, akkala számi, kildini számi és teri számi (Sammallahti 1998: 1). Az inari számi nyelv (inari számiul *anarâškielâ*) az egyetlen számi nyelv, amelyet csak Finnországban, pontosabban Inari községben beszélnek. Az inari számi beszélőinek száma mindig alacsony volt: Olthuis (2003: 568) szerint a nyelvnek soha sem volt ezernél több beszélője. Napjainkban körülbelül 350 ember beszél inari számiul (Pasanen 2015: 78).

Az inari számiban – mint több más számi nyelvben – a névmások és az igeragozás esetében figyelhetjük meg a kettős számot, vagyis a duálist. Az inari számiban az ún. asszociatív duális szerkezet is a kettős számot fejezi ki. Ahogy az alábbi, (1) példamondatban is látszik, az inari számi asszociatív duális egy főnévből és a *-kyevtis* toldalékból álló szerkezet, amely a főnévvel jelzett entitást és a hozzá tartozó entitást jelenti. Az inari számi asszociatív duális abban különbözik a magyar asszociatív többestől, hogy a fokális figurához csak egy entitás tartozhat (az asszociatív többes esetében azonban több is lehet).

¹ A *számi* helyett a korábbi kutatásokban a *lapp* megnevezést találhatjuk, amely mostanában pejoratívnak számít.

- (1) *Joo joo, kaandâ-kyevtis pahud-âin.* (SIKOR)
 Igen igen, fiú-ASS.DU igazol-3DU.PRET²
 '„Igen, igen”, igazolták a fiúk.’³

A dolgozatomban az inari számi írott nyelvi korpuszában (SIKOR) előforduló asszociatív duális példákra, a Magyar Nemzeti Szövegtárban (MNSZ2) található magyar társas többes példákra és korábbi kutatásokra alapozva a következő kérdésekre válaszolok:

1. Miből áll az inari számi asszociatív kettős szerkezet?
2. Milyen főneveket találhatunk az inari számi asszociatív kettős szerkezetben? Vannak-e szemantikai korlátozások?
3. Hogyan tartozik az asszociált entitás a jelzett entitáshoz, milyen lehet a kapcsolatuk?
4. Milyen kontextusban fordul elő az inari számi asszociatív kettős szám?
5. Milyen különbségek vannak az inari számi asszociatív kettős szám és a magyar társas többes használata között, eltekintve a számtól (kettős vs. meghatározatlan többes)?

Ez ideig még nem született leíró kutatás az inari számi asszociatív kettős számról, sőt a jelenlegi előíró (preskriptív) inari számi nyelvtanokban⁴ (l. Olthuis 2000, Morottaja–Olthuis 2016) említve sincsen. Néhány más számi nyelvben ugyanakkor létezik asszociatív többes, például a kolta számiban (Miestamo 2011: 121, Itkonen 1958: 78), de a kolta számira irányuló kutatások sem említik az asszociatív kettős szám jelenségét.

2. Az inari számi asszociatív kettős szerkezet

Az inari számi asszociatív kettős szerkezet egy főnévből és egy toldalékból álló szerkezet. A toldalék *-kyevtis*, amelynek a töve megegyezik a megfelelő számnév tövével (*kyehti*, GEN *kyevti* 'kettő'). Ez ugyanabból az ősi finnugor szóból alakult ki, mint a magyar megfelelője (ÁLGU). A *kyevtis* önálló szóként is előfordul, ilyenkor azt jelenti, hogy 'ketten' (lásd a (2)-ben).

- (2) *Maid tuo-h kyevtis täälgis áiguv to-i áiru-igijn?* (SIKOR)
 Mit az-PL ketten most fog-3DU ez-PL.GEN evező-PL.COM
 'Mit csináljanak ők ketten most ezekkel az evezőkkel?'

A *kyevtis* szóban megfigyelhető *-s* toldalékot más számnévi határozószókból is megtalálhatjuk: *kuulmâs* 'hárman' < *kulmâ*, GEN *kuulmâ* 'három'; *neeljis* 'négyen' < *nelji*, GEN *neelji* 'négy'; *viidâs* 'ötven' < *vittâ*, GEN *viidâ* 'öt'; *kuudâs* 'hatan' < *kuttâ*, GEN *kuudâ* 'hat' stb. Az adott szavak alapján feltűnhet, hogy mindig két szóforma van megadva. Ezekből az első a nominatívuszt (alanyesetet) jelöli, a második pedig a genitívuszi, vagyis a birtokos esetű alakját. A különböző formákat azért említem meg, mert az inari számira jellemző az összetett töváltozások rendszere. A két megadott forma alapján fel lehet ismerni a szótípust.

A töváltozatokat akkor is észrevehetjük, amikor elemezzük az inari számi asszociatív kettős szerkezet első részét, vagyis a főnevet, amely megelőzi a *-kyevtis* toldalékot. A SIKOR korpuszban talált mondatokban a főnév töváltozata mindig ugyanolyan, mint a birtokos esetben, tehát szisztematikusan különbözik az alanyeset töváltozatától (lásd a (3)–(5) példákban), de ez a különbség nem kivétel nélküli (lásd erre a (6) példát, amelyben a két tőalak megegyezik).

² A rövidítések feloldása a dolgozat végén található.

³ Az inari számi asszociatív kettős szám fordításában itt és a továbbiakban a magyar *társas többes* megnevezést alkalmazom, de felhívom a figyelmet arra, hogy a két terminus jelentése különbözik, mivel az előbbi használata a kettős számra korlátozódik.

⁴ Csak előíró (preskriptív) nyelvtanok állnak rendelkezésre; leíró (deskriptív) inari számi nyelvtanok nincsenek.

- (3) *piäđukyevtis* 'vadállaték' (SIKOR) < *piätu*, GEN *piäđu* 'vadállat'
 (4) *kaandâkyevtis* 'fiúék' (SIKOR) < *kandâ*, GEN *kaandâ* 'fiú'
 (5) *eejikyevtis* 'apáék' (SIKOR) < *eeči*, GEN *eeji* 'apa'
 (6) *nieidâkyevtis* 'lányék' (SIKOR) < *nieidâ*, GEN *nieidâ* 'lány'

A töváltozatok segíthetnek a *-kyevtis* toldalékos asszociatív kettős és a *kyevtis* határozószó megkülönböztetésében is.

Morottaja et al. (2017) ismertették az inari számi comitativus alkalmazását, és többek között azt tárták fel, hogy egy comitativusban álló névszói szerkezet részletezheti is a mondat alanyát. Így elméletileg a következő, (7) példamondat is létezhetne, amelyben a névszói szerkezet *Áilâ-Vábboin* 'Áilâ-Vábbóval' egészíti ki az alanyt.

- (7) **Eeči kyevtis Áilâ-Vábbo-in láin jo algättállâ-m [...]*
 apa ketten Áilâ-Vábbo-COM van.3DU.PRET már elkezdődik-PTCP
 'Apa és Áilâ-Vábbo (ketten Áilâ-Vábbóval) már elkezdtek [...]'

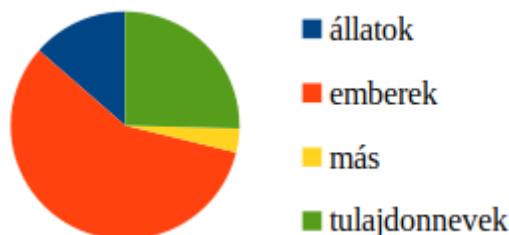
Az előbbi szerkezetre nem volt példa a korpuszban, azonban egy hasonló mondat előfordult, amelyben az asszociatív kettős szám ismerhető fel (8). Ebből a két példamondatból látható, hogy bizonyos kontextusokban csak a főnév töváltozata különbözteti meg az asszociatív kettős számot az alany + határozószó szerkezettől.

- (8) *Eeji-kyevtis Áilâ-Vábbo-in láin jo algättállâ-m [...]* (SIKOR)
 apa-ASS.DU Áilâ-Vábbo-COM van.3DU.PRET már elkezdődik-PTCP
 'Apa és Áilâ-Vábbo (Apaék Áilâ-Vábbóval) már kezdtek el [...]'

Az asszociatív kettős számmal együtt használt comitativusi esetalakra a következő pontban térek ki. A 3. pont alatt az inari számi asszociatív duális alkalmazását és értelmezését írom le az inari számi írott nyelvi korpuszában (SIKOR) található példák alapján. Ennek során rávilágítok az inari számi asszociatív kettős szám és a magyar társas többes használati különbségeire is.

3. Az inari számi asszociatív kettős alkalmazása és értelmezése

Az inari számi írott nyelvi korpuszában összesen 182 szerkezet van, amelyben előfordul a *-kyevtis* toldalék. Ezekben a szerkezetekben 59 különböző főnevet találhatunk, mindegyik élőlényt jelöl. Az 1. diagramon látszik, hogy a főnév embert (34 típus) vagy állatot (8 típus) jelölhet. Az embert jelölő főnevek között az alapszavak (mint az 'ember', 'férfi', 'lány' és 'fiú') és a rokonsági megnevezések (mint a 'szülő', 'apa', 'anya') fordulnak elő a leggyakrabban a köznévi csoportban. Az állatot jelölő főnevek között vadállatokat és háziállatokat is találunk. Az adatok között 15 tulajdonnév is feltűnik, ezek mindegyike emberre vonatkozik. A *más* kategóriába két esetben mitológiai alakok tartoznak, amelyek nem sorolhatók sem az ember, sem az állat kategóriába.

1. diagram. Az 59 főnévi típus szemantikai csoportjai

Moravcsik (2003: 472) szerint az asszociatív többes szám fokális figurája csak meghatározott humán egyed („definite human individual”) lehet. Ennek ellentmondani látszanak a korpuszban adatolt inari számi példák, melyek között találhatunk állatokat is.

Az inari számi *-kyevtis* toldalékos szerkezetek elemzése során az is kiderült, hogy a kettős sokszor nem heterogén, hanem a főnév által jelölt két azonos kategóriába tartozó entitásból áll (lásd a (9)–(10) példákat). Ez a megoldás hasonlít az általános (vagyis additív vagy homogén) többség megkonstruálásához, tehát homogén vagy additív kettős számnak lehetne tekinteni. Megemlítendő, hogy az adott példamondatokban a *-kyevtis* toldalék helyettesíthető a *-h* általános többséjellel, különösen mivel az igealak már kifejezi a kettős számot. Felvetődik ugyanakkor a kérdés: van-e funkcionális különbség az alternatív konstruálási módok között? Elképzelhető, hogy az egyeztetés (ill. a többszörös személyjelölés) miatt a többséj helyett a duálist használják, tehát az igeen kívül a főnéven is kifejezik a duálist. Másrészt a duális használatát motiválhatja az is, hogy így a két entitás szoros összetartozását fejezheti ki a megnyilatkozó, nem egyszerűen két entitás homogén többségét.

- (9) *Jis vaanhimkyevtis iävá jiejah sáárnu sämikielá, kannat kojjadiđ iše ááhust já äijihist teiká eres huolhijn.* (SIKOR)
'Ha a **szülők** maguk nem beszélnek számiul, érdemes segítséget kérni a nagymamától vagy a nagyapától vagy más rokonoktól.'
- (10) *Ulmuukyevtis, almai já nissoon, Ááddám já Eeva uážžoin čuággiđ já purráđ šaddoid puoh muorâin eereeb oovtâst: šiev- já paatiäđu muorâst.* (SIKOR)
'**Emberek**, férfi és nő, Ádám és Éva minden fától tudtak terményeket gyűjteni és enni, csak egy fától nem: a tudás fájától.'

A korpuszban található példák elemzésével feltűnik, hogy például a 'szülők' esetében sokkal gyakrabban használják az általános többséjellel (*-h*) jelölt homogén többséget (86 példa), mint a *-kyevtis* toldalékos duálist (két példa). A homogén többséget akkor is használják, ha a kételemű halmaz egyértelműen párként van felfogva – vagyis 'szülők, szülőpár' jelentésben, mint a (11) szövegrészlet esetében. Érdemes felfigyelni arra, hogy mind a (9), mind a (11) példamondatban az igealak (*iävá sáárnu* 'nem beszélnek', *iävá vaattâm* 'nem várták el') duálisban van.

- (11) *Sun ij sárnum sämikielá, ko vaanhimeh iävá vaattâm tom.* (SIKOR)
'Ő nem beszél számiul, mert ezt a **szülei** nem várták el.'

Az adatokból látható, hogy az inari számiban a *-kyevtis* toldalék additív kettőst is kifejezhet, és így az additív többes számot helyettesítheti. Néha a kontextus alapján sem lehet egyértelműen eldönteni, hogy additív vagy asszociatív kettősről van-e szó. Azok között a korpuszban található *-kyevtis* toldalékos szerkezetek között, amelyekben a főnévvel jelölt entitás állat, nem létezik olyan példa, amely minden kétséget kizáróan az asszociatív (és nem additív) duálist jelöli meg. Így az inari számi példák valójában nem mondanak ellent Moravcsik (2003: 472) azon feltevésének, hogy a fokális figura csak ember lehet.

Ha viszont a *-kyevtis* toldalék egyértelműen az asszociatív kettőst jelöli meg, akkor a fokális és az asszociált entitás kapcsolata összhangban van azzal az implikációs skálával, amelyet Moravcsik (2003: 473) javasolt (1. táblázat). A skála bal oldalán vannak a legtipikusabb kapcsolatok, a jobb oldalán pedig a ritkábbak, melyek csak akkor fordulhatnak elő, ha az implikációs hierarchia balra álló esete is létezik az adott nyelvben. A magyar társas többes a skála minden értékét kifejezheti: a fokális és az asszociált entitás kapcsolata lehet családi kapcsolat, baráti jellegű társas összetartozás (például barátság vagy stabil, szokásszerű közös tevékenységen alapuló lazább összetartozás) vagy ún. alkalmi kapcsolat (*incidental relations*). Az inari számi adatokban az alkalmi kapcsolatra nem található példa.

(a) ember	élőlény	
(b) családi kapcsolatok	barátság, közös tevékenységek	alkalmi kapcsolatok

1. táblázat. Az asszociatív többes szám által jelölt társas viszonyok (Moravcsik 2003: 473)

Az inari számi asszociatív kettős szám sajátossága a magyar társas többessel összevetve az, hogy az asszociatív kettőst gyakran egy comitativusi esetben álló névszói szerkezet követi (lásd a már említett (8) példát). A comitativusi esetben álló névszói szerkezet tipikusan tulajdonnév, például *Haanukyevtis Ánnáin* 'Hannuék Ánnával (vagyis Hannu és Anna)' vagy *eenikyevtis Ailáin* 'anyáék Ailával (vagyis anya és Áila)'. Feltűnő, hogy éppen ezeket az asszociatív kettős szerkezeteket, melyeknek a jelentését egyértelműnek tarthatnánk a magyar megfelelők alapján is (mint pl. *anyáék* 'a szülők'), az inari számiban is többnyire követi egy comitativusban álló, nem valamelyik szülőt jelölő főnév. A Magyar Nemzeti Szövegtárban (MNSZ2) az *anyá-* ~ *anyu-* szótövek összesen 1116-szor fordulnak elő társas többes számokban (így az *anya* a második leggyakoribb társas többesjellel előforduló főnév az *Orbán* után). A magyarban azonban sosem fordul elő az *anyáék* társas többes alak comitativusban álló *apa* szótővel (lásd *apával*, *apástul*). Ez a szerkezet azonban megfigyelhető a (12) inari számi példában.

- (12) *Lijim pyeri mielást ja nuuvt láin meid eenikyevtis eijijn.* (SIKOR)
'Örültem és így örültek anyáék apával ['anya és apa'] is.'

Ugyanakkor a (13) példában, amelyben Ardenről és a feleségéről vagy párjáról van szó, az inari számiban sincsen comitativus-esetes pontosítás.

- (13) *Ardenkyevtis lává vaarâ tiego 65 ive suulâin já sunnust láá kulmâ kaandâ já kyehti nieidâ.* (SIKOR)
'Ardenék valószínűleg körülbelül ilyen 65 évesek, és van nekik három fiuk és két lányuk.'

Az 1,77 millió szövegszóból álló inari számi írott nyelvi korpusz különböző szövegfajtákat tartalmaz. Az asszociatív duális az összes szövegfajtában felbukkan (vallási, sajtónyelvi és tudományos szövegekben, ill. tényirodalomban), kivéve a hivatalos szövegtípust. Az inari számi asszociatív duális funkcióinak pontosabb feltáráshoz több nyelvhasználati színtérre, szövegtípusra és nyelvváltozatra kiterjedő nagyobb korpuszra lenne szükség. A több mint egymillió szövegszót tartalmazó MNSZ2-ben összesen 75 890 társas többes szerkezet adatolható – a két nyelv összehasonlításához tehát nagyon eltérő adatmennyiség áll rendelkezésre.

4. Összefoglalás

A dolgozat az asszociatív duálist mutatta be korpuszadatok alapján az írott inari számi nyelvben. Erről a jelenségről korábban nem adott számot a szakirodalom. Az inari számi asszociatív kettős szerkezet egy birtokos esetnek megfelelő tőalakú főnévből és a *-kyevtis* toldalékból áll. Ezzel a szerkezettel additív (homogén) kettős is kifejezhető, és a kontextus alapján sem mindig eldönthető, hogy homogén (additív) vagy heterogén (asszociatív) duálisról van-e szó.

Az inari számi írott nyelvi korpuszban talált példák szerint a főnévvel jelölt entitás ember vagy állat lehet. Állat esetén csak homogén (additív) konstruálási módra van egyértelmű példa a korpuszban, így a jelen dolgozat nem cáfolja azt az általános megállapítást, hogy az asszociatív vagy társas duálisban a fokális figura ember.

A fokális és az asszociált entitás kapcsolata az inari számiban az adatok alapján családi kapcsolat, barátság vagy szokásos közös tevékenységen alapuló stabil kapcsolat lehet. Alkalmi kapcsolatokra (amelyekre a számottevően nagyobb szövegmennyiséget tartalmazó magyar korpuszban találhatunk példát) az inari számi korpuszban nem volt adat. Feltűnő, hogy az inari számi asszociatív kettőst gyakran egy comitativusi esetben álló névszói szerkezet követi, amely részletezően kidolgozza az asszociált entitást (pl. *eenikyevtis eijijn* 'anyáék apával', vagyis 'anya és apa').

Az asszociatív duális különböző szövegtípusokban fordul elő: vallási, sajtó- és tudományos szövegekben, valamint tényirodalomban. A 1,77 millió szavas inari számi írott nyelvi korpusz nem elég nagy az asszociatív duális átfogó vizsgálatához. Az írott nyelvi korpusz nem teszi lehetővé azt sem, hogy feltárjuk a(z esetleges) nyelvhasználati különbségeket az írott és a beszélt nyelv, illetve a területi nyelvváltozatok között.

Rövidítések

Az inari számi példák glosszája a lipcsei glosszázási szabályokat követi (Leipzig Glossing Rules 2015). A dolgozatban a következő rövidítések fordulnak elő:

3	<i>harmadik személy</i>
ASS	<i>asszociatív, vagyis társas</i>
COM	<i>comitativus (eset)</i>
DU	<i>duális, vagyis kettős szám</i>
GEN	<i>genitívusz, vagyis birtokos eset</i>
PL	<i>többes szám</i>
PRET	<i>praeteritum, vagyis múlt idő</i>
PTCP	<i>participium</i>

Források

MNSZ2 = Magyar Nemzeti Szövegtár v2.0.5. <http://clara.nytud.hu/mnsz2-dev/>
 SIKOR = Sámi Internationála Korpus. UIT Norgga árkálaš universitehta ja Norgga Sámedikki sámi teakstačoakkáldat. Verzió 2016.12.08. <http://gtweb.uit.no/korp/> (Utolsó elérés: 2018. nov. 14.)

Hivatkozott szakirodalom

- ÁLGU = *Sámegielaide etymologalaš diehtovuodđu. Etymological database of the Saami Languages. Kotimaisten kielten keskus.* <http://kaino.kotus.fi/algu/> (Utolsó elérés: 2018. nov. 14.)
- Brdar Mario – Brdar-Szabó Rita 2013. Kik lehettek és kik lehetnek *Kazinczyék* vagy *Karinthyék*? A tulajdonnévi asszociatív többes -ék szerkezet értelmezésének útjai. In Kugler Nóra – Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.): *A megismerés és az értelmezés konstrukciói. Tanulmányok Tolcsvai Nagy Gábor tiszteletére.* Budapest: Tinta Könyvkiadó. 204–223.
- Brdar Mario – Brdar-Szabó Rita – Kugler Nóra 2016. A többség -ék jeles kifejezésének nyelvváltozási folyamata. In Balázs Géza – Veszelszki Ágnes (szerk.): *Generációk nyelve.* Budapest: ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék – Inter Nonprofit Kft. – MSZT. 319–331.
- Itkonen, Toivo Immanuel 1958. *Koltan- ja kuolanlapin sanakirja. Wörterbuch des Koltan- und Kolalapischen.* Lexica Societatis Fenno-Ugricae XV. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Leipzig Glossing Rules 2015. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology, Department of Linguistics. <https://www.eva.mpg.de/lingua/resources/glossing-rules.php> (Utolsó elérés: 2018. nov. 14.)
- Miestamo, Matti 2011. Skolt Saami: A typological profile. *Suomalais-Ugrilainen Seuran Aikakauskirja. Journal de la Société Finn-Ougrienne* 39: 111–145.
- Moravcsik, Edith 2003. A semantic analysis of associative plurals. *Studies in Language* 27(3): 469–503.

- Morottaja, Petter – Olthuis Marja-Liisa 2016. *Inarinsaamen kelioppi*. Kézirat.
- Morottaja, Petter – Singh Raj – Toivonen Ida 2017. *Comitative coordination in Inari Saami*. SAALS 3. 3rd Saami Linguistics Symposium, 2017. oct.19. Freiburg.
- Olthuis, Marja-Liisa 2000. *Kieläoppá*. Inari: Sämitigge.
- Olthuis, Marja-Liisa 2003. Uhanalaisen kielen elvytys: esimerkkinä inarinsaame. *Virittäjä* 2003(4): 568–579.
- Pasanen, Annika 2015. *Kuávsui já peeivičuová 'Sarastus ja päivänvalo'*, *Inarinsaamen kielen revitalisaatio*. Uralia Helsingiensia 9. Helsinki: Unigrafia Oy.
- Sammallahti, Pekka 1998. *The Saami languages: an introduction*. Kárášjohka: Davvi Girji.

MÜLLER MERIT
Eötvös Loránd Tudományegyetem / Tartu Ülikool
merit.myller@gmail.com